

Elimizin Novruz adəti var. Qədim zamanlardan bu günümüze kimi yaşadılıb, müəyyən çərçivələrdə qeyd edilən milli bayramımız olan Novruz uşaqlardan böyüyə kimi insanlarda sevinc, xoşbəxtlik hissi oyadır. Gəlişi ilə həm təbiəti həm də insanların hissələrini canlandıran Novruz bayramı unudulmayan və xüsusi hazırlıqla yerinə yetirilən adətlərdəndir. Lakin dünyanı cənginə alan pandemiya təmtərağı bir az arxa plana çəkib. Bəs Novruzun tarixi haqqında yetərincə məlumatımız varmı? Bu barədə Milli Elm Akademiya Folklor İnstitutunun Mərasim folklor şöbəsinin böyük elmi işçisi, fəlsəfə doktoru Ateş Əhmədli "Xalq qəzeti"nə danışıb.

– Ateş müəllim, Novruz ənənəsinin kökü tarixin hansı mərhələsinə gedib çıxır? Sizcə, bayram çərçivəsində bir sıra inancların həyata keçirilməsi həqiqətə uyğundurmu?

– Novruz bayramının tarixi ilə bağlı çox mübahisəli məqamlar var. Müəyyən tədqiqatçılar onu Zərdüştilik ilə bağlayır. Amma bunu tamamilə Zərdüştiliklə əlaqələndirmək doğru olmaz. Hətta Şumer mədəniyyətində, abidələrində, dastanlarında mindən artıq kəlmələr ki, qədim türklərə məxsusdur. Bunu əsas götürüb Şumer mədəniyyətinin, bizim əcdadlarımızın yaratması haqqında düşüncələr, faktlar, sübutlar var. Ona görə də məsələyə Şumer dövründən baxsaq, onlarda təbiətin ölüb-dirilməsinin şəninə mərasimlər keçirilirdi. Təbiətin ölüb-dirilməsi ildə iki dəfə baş verir. Dirilmə bahar bayramıdır. Yazda bu törənlər keçirilir. Təbii ki, o vaxtlar bu Novruz şəklində deyildi, təbiətin oyanması, baharın gəlişi ilə bağlı idi. İkincisi isə payız dövrüdür. Sentyabr ayının təxminən 22-23-də keçirilirdi. Dirilmə ilə yanaşı, ölmənin də şəninə mərasimlər keçirilirdi. Hətta bu bəzi xalqların mədəniyyətində bu günə qədər davam etməkdədir. Məsələn, İsraildə sentyabr ayı Yeni ildir. Ekvatordan cənubda yaşayan xalqların həyatında, yeni bir çox mədəniyyətlərdə bu məsələlər, bunun izləri yaşanırlar.

Novruz bayramı dialektikası var idisə, dünya mövcud olandan, Yerin Günəş ətrafında dövr etməsini insanlar hiss etdiyi andan mən deyərdim ki, bu bayram keçirilir. Çünki Yer Günəş ətrafında bir illik dövrüyədən sonra, ekvator xəttində

yaz bərabərliyi nöqtəsi var. Bunu astronomlar yaz bərabərliyi nöqtəsi adlandırır. 23 dərəcə, 27 dəqiqə, həmin o nöqtədə olan Günəş artıq şimal yarımkürəsində hesab olunur və gecə-gündüz bərabərliyi əmələ gəlir. Min illər insanlar bunu müşahidə ediblər, lakin yazı olmayan dövrdə bunu şifahi yaddaşlarda saxlayıblar. Ona görə də bunlar şifahi şəkildə daşınıb və hər il təbiət dəyişdikcə insanlar da bunu qeyd ediblər və bu adət unudulmayıb.

sonra çox Novruz şəklində olması, bu adı daşması bu da Səlcuq hökmdarı Məlik şahın adı ilə bağlıdır. Buna Cələri təqviminə deyirlər. Bu, daha çox XI əsrə təsadüf edir.

Yazılı mənbələrdə Novruzun rəsmi olaraq bayram kimi elan edilməsi və mart ayının 21-nə düşməsi artıq yazılı mənbələrdə var. Ömər Xəyyamın, Əbu Reyhan Əl Birününin birgə iştirakı ilə, alimləri başına toplayan Səlcuq hökmdarı Məlik şahın vəziri Nizamül Mülk də bu komissiyada olub və belə bir cədvəl hazırlanıb. Həmin cədvəldə fəsilərin dəyişməsi 4 fəsil kimi müəyyənləşdirilir. Novruz bayramının da gəlişi, yeni ilin başlanğıcı kimi mart ayının 21-i qeyd olunur. XI əsrdən etibarən biz bunu yazılı mənbələrdə belə bir rəsmi bayram statusunda olduğunu bilirik.

Amma müxtəlif dinlərin, təlimlərin bu bayram üzərində izləri var. Məsələn, zərdüştilikdə oturaq əkinçiliyə keçməyimizi simvolizə edən səməni cücərdilməsi adəti var.

Qədim, ibtidai insan mifologiyasında ümumiyyətlə yalan yox idi. Orada insan hər bir şeyi doğru qəbul edirdi. Təbiətdə olan bütün dəyişmələrə təsir göstərmək üçün ovsunlarla və s. fəvqəltəbii bir varlıqlar şəklində cilddəyişmə, heyvan cildinə girərək təsir etmək və yaxud hansısa bir maskaların taxılması, tilsimlərin olması – bunlar hamısı insanların inandığı fəvqəladə vasitələr idi. Bu ovsunlar, tilsimlər vasitəsilə təbiətə təsir göstərmək istəyir və bunu öz həyatları üçün faydalanmaq, pis olanlara qarşı durmaq, onlara müqavimət göstərmək məsələsi kimi düşündürdülər. Bu səbəbdən ona tamamilə inanırdılar. Həmin inanclar da sonralar illər boyu insanların yaddaşında qalıb və bu günə qədər də davam edib. Amma bunun icrası estetik baxımdan özünü daha çox göstərir. Məsələn, mən deyərdim ki, papaq atmaq mərasimi qədim ənənəyə bağlıdır. Bu, ruhların imitasiyası qismində həyata keçirilən bir adətdir. Dünyası-

taxılın, məhsuldarlığın inkişafı, gələcəyi üçün sanki qurbanvermə aktı kimi, dənli bitkiləri, onların cücərdilməsi, taxılın meydana gəlməsi üçün səpərdilər. Bu şəkildə icra olunardı ki, məhsuldarlıq, bolluq olsun. Bunun bir əlaməti olaraq qəbr üstünə aparılan bəzi bayram bişintilərimiz var. Bəzən insanlar bunu yanlış başa düşürlər ki, guya orda olan yetim, kimsəsiz uşaqlar üçün pay aparılır. Əslində, bu da bir qurbanvermənin pay məsələsində olan bir məqamı idi. Məzar üstə aparılan ruhun payının ona qurban verilməsi, aktı kimi icra olunurdu.

NOVRUZ: bolluğun, artımın və oyanışın müjdəçisi

Bilirik ki, türklər köç halında yaşayıblar, yaylaq və qışlaq mədəniyyəti var. Oturaq həyata daha çox onlar qərar veriblər. Oturaq dövrün əkinçilik mədəniyyətinin başlanması göstərən bu əlamətlə bağlı bilgilər var. Təbii ki, insan inancsız, inamsız yaşaya bilməz. İnsanın gələcəyə doğru fikirlərinin, ideyalarının reallaşması üçün mütləq inam olmalıdır.

nı dəyişən adamın payını aparmaq üçün insanlar qapılara üzü örtülü qara paltarda gələrdilər, həmin ruhun payı adında kasa salmaq kimi belə bir icra olunan mərasim var idi. Gəlib qapını döyərdilər və gizləndilər. Üzləri də görünməzdi, payı alıb aparardılar. Pay da dənli bitkilərdən ibarət olardı. Həmin bitkiləri əkin sahələrinin kənarına,

Bunların hamısı o dövrdən bir həqiqət kimi icra olunub. İnsanlar inanırdılar ki, ruhlar bayram vaxtı evlərə gəlir. Ona görə də bu bayramı keçirəndə ruhları qarşılamaq üçün məşəllər, tonqallar yandırdılar. Bilirdilər ki, ruhlar gələcək və baş çəkəcəklər. Buna görə də nəinki dirilər üçün, hətta ölümlər üçün də bayram qeyd edirdilər. Bu ənənə indiyədək davam edir. Bizim qəbir üstə getməyimiz ölümləri, əcdadları yada salmağımız və s. var. Bu gün bunun icrasını estetik, yeni əyləncə şəklində görürük. Ona görə də bu inancların bu gün tamamilə insanların şüurunda o şəkildə qalması mümkün deyil. Çünki dünya, zaman dəyişib, insanın dünya haqda təsəvvürləri genişləniib və artıq o məsələləri əyləncə şəklində həyata keçirirlər.

– Novruz baharın müjdəçisidir.

– Əlbəttə, Novruz baharın, artımın, bolluğun, eyni zamanda, yeniliyin, oyanışın müjdəçisidir. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızda, şeir sənətində, yaradıcı insanların həyatında bunun çox böyük bir təsiri, əks-sədası var. Düşünürəm ki, elə bir şairimiz, yazıçımız yoxdur ki, Novruz bayramına

şeir, əsər həsr etməsin. Klassik dövrdən bu ənənə var, Nizami-nin, Füzulinin əsərlərində, yaxud Şah İsmayıl Xətəinin "Dəhnamə" poemasında baharın gəlişi ilə bağlı məqamlar var. Müasir dövrümüzə, təbii ki, xüsusən 1950-ci illərdə yaşamış, o dövrdə fəaliyyət göstərmiş sənətkarlarımız da bayrama yer ayırıblar. Böyük Vətən nüharibəsindən sonra, məsələn Səməd Vurğun "Bahar" şeiri yazıb. Bu şeirlərin məğzi təbii ki, yazın, bolluğun, bərəkətin gəlişi, bir bərabərliyin simvolu olması kimi özünü yaradıcılıqda göstərirdi.

– Geridə qoyduğumuz illərdə insanlarda bayram coşğusu daha çox hiss olunurdu. Sizcə, gənc nəsillər bu adəti davam etdirib ənənərimizə sahib çıxacaqlarmı?

– Novruz bayramı haqqında mübahisəli məqamlardan biri də o idi ki, ildən-ilə bu bayramın keçirilməsi daha təmtəraqlı olmaq-dansa, əksinə, adətlər səngiyir. Düzdür, pandemiya qədər bayramlar qeyd olunurdu. Heç yadımıza gəlmir ki, Sovet dövründə ilaxır çərşənbə keçirilirdi. Əksinə mən düşünürəm ki, gənc nəsil bunu daha yaxşı mənimsəyəcək, qəbul edəcək. Çünki artıq Qarabağ məsələsi bitdi, xalqımız böyük qalibyyət dövrünü yaşayır. Unudulmuş bir çox adətlərimizin, maraqlı məqamlarımızın yenidən dirçəlməsi üçün, təbii ki, insanlar öz keçmiş ənənələrinə baxacaqlar, xalqın, onların babalarının yaşatdığı gözəl ənənəni davam etdirməyə borcludurlar. Bu bayramın unudulması üçün heç bir əsas yoxdur. Hər il bahar fəslı gəlirsə, bu dialektika hər il baş verirsə bu necə unudula bilər. Ona görə də bütün ənənəvi mədəniyyətimiz canlanır. İstər süfrə mədəniyyətimiz, inanclar, Novruz adət-ənənələri, törənləri, festival-lar, Kosa və Keçəlin iştirak etdiyi tamaşaları, hər bir şey ortalığa gəlir. Əgər bu şəkildə davam edərsə gənc nəsil də bunu görür və bu məsələlər onun yaddaşında çox dərin iz salır. Əlbəttə, bunların davam etməsi, yeni ildə bir dəfə keçirilən Novruz bayramı ilə məhdudlaşmamalıdır. Çünki bir çox Novruz adətlərimiz, çox maraqlı davranış modelimizə aid olan ənənələrimiz var – böyük-küçük məsələsi, bayramda yaşlıları yada salmaq, qohumlarla görüşmək, küsülüləri barışdırmaq, sosial harmoniya paylaşmaq, kimsəsiz insanlara pay aparmaq, sahibsiz yurdlara gedib orada tonqallar yandırmayaq ki, onların da ocaqları isti olsun, nəsilləri davam etsin. Elə yurdlarımız var idi ki, sahibsiz qalmışdı, insanlar oradan didərgin düşmüşdülər. Artıq bu illəri Qarabağ bölgəsində bütövlüklə, başdan-başba bayram tonqalları bölənəcək. Bu coşğu, böyük bir dönüş insanlarda düşündürmə ki, dərin bir iz salacaq və gənc nəsil bundan ibrətamiz nəticələr çıxaracaq. Məhz elə gənc nəsil idi ki, Qarabağ uğrunda canından keçdi. Əlbəttə, canını Vətən, torpaq uğrunda fəda edən gənc nəsil əziz tutulan bu, ənənəni, bayramı necə unuda bilər, şübhəsiz ki, bu davam edəcəkdir.

Müsaibəni apardı: Sahxanım ƏLİZADƏ, "Xalq qəzeti"